LUND UNIVERSITY

Från Hunnestad till Lund – ett monument skiftar mening

Wienberg, Jes

Published in:
Kulturen: en årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige

2018

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Wienberg, J. (2018). Från Hunnestad till Lund – ett monument skiftar mening. *Kulturen: en årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige*, *2018*, 110-129.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 13. Sep. 2026

Runstenar skiftar mening

JES WIENBERG

Figur 1. Monumentet från Hunnestad vid ingången till Metropolis-utställningen på Kulturen i Lund.

Inget i världen är så osynligt som ett monument! Det hävdade den österrikiska författaren Robert Musil. För även om syftet med att resa ett monument eller minnesmärke är att påkalla uppmärksamheten och skapa ett evigt minne, så fungerar det sällan som det var tänkt. Trots valet av varaktiga material som sten eller brons, så ignoreras eller glöms monumentets budskap snart bort. Efter kort tid eller några generationer är situationen förändrad. Monumentet behövs inte längre, och har ingen relevans. Monumentet blir nu ”osynligt”, monteras ner eller kanske tillskrivs en ny mening efter att ha flyttas till en annan plats.

Hunnestadsmonumentet är just ett exempel på ett minnesmärke, som har förlorat sin ursprungliga betydelse och har flyttat runt för att slutligen hamna på Kulturen i Lund. Här pryder tre av monumentets stenar nu ingången till utställningen Metropolis (fig. 1), men med en ny mening.

Skandinaviens järnålderssamhällen påverkades av Romarrikets kultur på flera områden. Runskriften inspirerades således från latinet. De äldsta runinskrifterna dök upp på föremål omkring 150 e.Kr. och de första runstenarna på gravplatser i Norge på 300-talet och sedan

även i Blekinge på 600-talet med Björketorpsstenen som ett känt exempel.

Den allra största mängden av runstenar restes från 900-talet, först i det gamla danska området där Skåne ingår, lite senare på 1000-talet även i det svenska området, för att kulminera med en veritabel boom av runstenar i landskapen kring Mälaren.

Den nya vågen av runstenar tycks ha utgått från kungasätet Jelling på Jylland, där först Gorm den gamle lät resa en mindre sten till minne av sin drottning Thyra, och sedan sonen Harald Blåtand lät resa en större sten med text och bilder, som ett minne över sina föräldrar, och där han hävdade att han själv ”vann hela Danmark och Norge och gjorde danerna kristna”.

Utgrävningar under senare år har påvisat att hela Jelling formades som ett gigantiskt monument med en skeppssättning, två gravhögar, två runstenar, en kyrka och hallar – allt kringgärdat av en palissad. Alla element inklusive runstenarna, var kända sedan tidigare, men återanvändes nu i stor skala och enligt geometriska principer. Från samma tid härstammar de geometriska trelleborgarna. Besläktade monument med skeppssättningar där det ingick runstenar restes på andra platser, som Bække på Jylland och Glavendrup på Fyn.

I Skåne uppfördes trelleborgar i Borgeby och Trelleborg, en skeppssättning med runsten i Färlöv och därtill två annorlunda monument, som blandade runstenar, bildstenar och stenar utan bilder eller text. Monumentet i Västra Strö med sju stenar finns kvar på plats, medan det större i Hunnestad med åtta stenar har skingrats. Men fler monument har existerat. Lundagårdsstenen från Helgonabacken i Lund, som nu står på universitetsbiblioteket, ingick i ett monument med flera stenar enligt runinskriften på själva stenen.

Sten från Hunnestads-monumentet med bild av jättinnan Hyrrokkin.

2
3
1
4
8

Varför det restes så många runstenar under 900- och 1000-talet är omtvistat. Runstenarna är minnesstenar från en brytningstid mellan hedendom och kristendom då riken etableras och expanderar. Stenarna hedrar avdöda släktingar och fränder i landskapet: på gravfält, intill vägar, vad och broar, senare vid kyrkogårdar och kyrkor. Här nämns titlar som kung, drottning, landbo, thegn och dräng – och här berättas om strider, resor och egendom. Men varför så många stenar just där och då? Vad är det underliggande budskapet till förbipasserande? Handlar det om politiska manifestationer av vasaller till Jelling-kungarna? Om att säkra familjens arv och rättigheter? Eller om att säkerställa minnet, när det hedniska gravskicket hade upphört, och innan kyrkan kunde ta över med sina ritualer?

Monumenten tycks snabbt omvandlas till platser för glömska. Harald Blåtand dödas i ett uppror på initiativ av sonen Sven Tveskägg, och kungsgården i Jelling liksom trelleborgarna får en kort levnadstid. Sven Tveskäggs son Knut den store skapar under några årtionden ett Nordsjövälde som förenade Danmark och England samt delar av Norge och Sverige, men sedan ramlar även det ihop. Runstenarna förlorar betydelse, minnet av de döda försvinner, när även de närmsta efterlevande går bort. Och efter några generationer flyttas många runstenar till ett närliggande kyrkobygge, antingen för att användas som byggnadsmaterial eller som historiska reliker. Det är så här en stor del av runstenarna återfinns i tidigmodern och modern tid, dock inte Hunnestadsmonumentet.

Hunnestad är en by mellan Skårby och Marsvinsholm ca 9 km nordväst om Ystad. Här restes någon gång under perioden 970–1020, alltså när Harald Blåtand, Sven Tveskägg och Knut den store härskade, ett storslaget monument, där helheten är känd från en teckning av assistenten Jon Skonvig

Figur 2. Hunnestads-monumentet i sin helhet avbildat i Ole Worms *Danicorum Monumentorum* (1643). Efter Jacobsen & Moltke 1941.

NÄSTA UPPSLAG:
Skårbystenen flyttar in på Kulturen i Lund 1952. Foto: Sven T. Kjellberg, Kulturen.

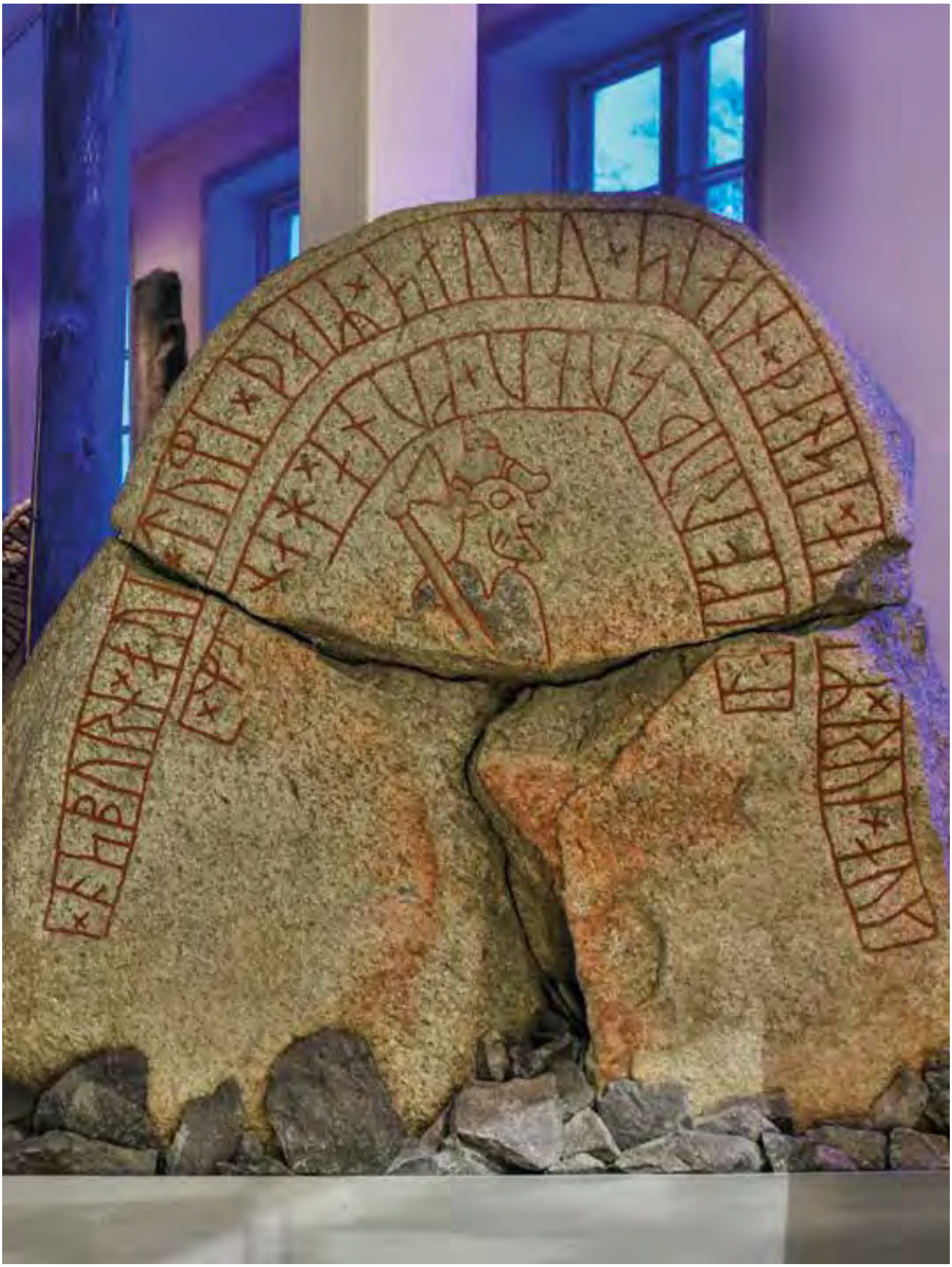

från 1627 och sedan en mer trovärdig bild (fig. 2) i läkaren och antikvarien Ole Worms *Danicorum Monumentorum* (1643), där fem stenar ännu var resta, medan tre hade fallit.

Tre av stenarna är som nämnts bevarade och utställda på Kulturen i Lund: en sten med texten ”Esbern och Tomme de satte denna sten Gunne Hands söner Ro och Lekfröd” och bilden av ett grekiskt kors med en liten svastika i mitten (Worm 2; DR 282). En skadad sten i tre delar med texten ”Esbern satte denna sten efter Gunde Hands son Tomme” och bilden av en mansperson, som bär en yxa på höger axel (Worm 1; DR283). En bildsten med en kvinna ridande på en varg med ormar som tyglar; bilden tolkas som föreställande jättinnan Hyrrokkin, som hjälpte till med att knuffa guden Balders dödsskepp ut i vattnet; myten är känd från Snorres *Edda* omkring 1220 (Worm 4; DR 284).

RÄTTELSE: En förväxling har skett där fel runinskrifter har knutits till bildstenarna i huvudtexten och figurtexten på s. 120–121

Det har funnits ytterligare två bildstenar: en sten med en varg intill en ansiktsmask (Worm 5) och en sten med det så kallade ”stora djuret”, kanske ett lejon (Worm 6). Därtill tre stenar utan text eller bild (Worm 3, 7 och 8). Stenarna med texter och bilder har troligen varit bemålade, kanske rentav alla stenarna har varit det.

Stenarna har emellertid inte rests samtidigt. På den första stenen är Esbern och Tomme aktiva med att sätta ett minne, och på den andra sätter Esbern ett minne över Tomme, som då måste vara död. Till detta kommer att korset möjligen kan vara tillfogat senare. För övrigt nämns Tomme även på en runsten (DR 280) från det närliggande Skårby, som nu står utanför Kulturen i Lunds entré. Här upplyses om att Tomme ägde Gussnava.

”Esbern satte denna sten efter Gunde Hands son Tomme”. Skadad sten i tre delar, placerad vid ingången till Metropolis-utställningen på Kulturen i Lund.

Från äldre beskrivningar och genom en lantmäterikarta från 1745 kan monumentets ursprungliga placering fastläggas. Monumentet har troligen stått på ”Runnestens åkrar”, lite sydost om Hunnestad, intill en väg mot Bjäresjö. Åkrarna

Hunnestad-stenen I.

kan ha tillhört en huvudgård, känd första gången 1496. Från andra byar kring Ystad kan man se, att runstenar hör samman med vikingatida storgårdar. I Bjäresjö, där det finns tre kända runstenar, kan utvecklingen följas från en vikingatida storgård fram till 1800-talets Bergsjöholm.

Att Hunnestadsmonumentets ursprungliga mening snart gick förlorad framgår av två saker: dels hur svårt det blev för eftervärlden att tolka budskapen i texterna och bilderna, dels hur monumentet tilläts flyttas till nya platser och därmed delvis går förlorat.

Run- och bildstenar har varit flertydiga i sin samtid. Några iakttagare har enbart noterat ett monument med text och bilder, andra har kunnat läsa texterna och begripa bilderna på en mer eller mindre avancerad tolkningsnivå, och bilderna har kunnat uppfattas olika.

Hunnestadsmonumentet omnämns indirekt första gången 1589, när prästen i Skårby berättade, att vid Hunnestad gård var en ”Vggerup” begravd under en runsten. Och i Prästrelationerna 1690 skrivs att stenarna var ”reeste till gamla kämpars monumenta, som hafva boot på hoffgårdhen”.

Tolkningen av en mansperson som bär en yxa på axeln (fig. 3), en mössa eller hjälm på huvudet och är klädd i en lång kjortel har varit mera osäker: en skjöldmö, krigare eller jätte, Sankt Olof, guden Tyr, Ull, Tor eller Oden, kanske Ro, Lekfröd eller Gunde Hand. Inledningsvis lyckades runologen Ludvig F. A. Wimmer och senare arkeologen Anders Andrén identifiera bilden som en väring, alltså en utländsk soldat i tjänst i väringagardet vid kejsare Basileios II:s (976–1025) hov i Konstantinopel – eller Miklagård som vikingarna kallade staden. De bar sina yxor just på höger axel och var klädda i en blå fotsid dräkt i sidenbrokad.

Hunnestadsmonumentet flyttades strax före 1794 till ett gärde i byn, kanske när jordbruket skulle effektiviseras. Där

Figur 3.
Man med yxa, möjligen en väring, d v s en utländsk soldat i tjänst i väringagardet vid kejsare Basileios II:s hov i Konstantinopel. Efter Wimmer 1904–1905.

återupptäckte historikern och antikvarien Nils Henrik Sjöborg tre stenar 1814; ytterligare ett fragment upptäcktes 1855. En flytt till parken vid det närliggande Marsvinsholms slott planerades men blev inte verklighet förrän 1874 (fig. 4).

Från Marsvinsholm kom monumentets tre bevarade stenar till Historiska museet i Lund 1912. Museet fanns då i Kungshuset och stenarna ställdes upp i ”vestibulen”. Bakom museet stod redan ett annat monument med skånska runstenar, Runhögen, skapad till universitetsjubileet 1868. När museet flyttade in i sin nuvarande huvudbyggnad vid Kraftstorg ställdes de tre stenarna upp i en runstenshall på bottenvåningen (fig. 5).

Stenarna överfördes till Kulturen i Lund 1952–1953, då Historiska museet skulle byggas om och runstenshallen inrättades till bibliotek. De ställdes nu upp i parken framför Vita huset (se fig. 6 på s. 128). Stenarna på Kulturen målades upp av språkvetaren Ivar Lindquist i färger, inspirerade av Bayeuxtapeten, för att öka tydligheten; han målade även upp runstenarna på Runhögen. Händelserna satte spår i tidens dagspress, där yxmannen beskrivs som ”urskåningen” och mera lustigt som ”en jultomte på väg att hugga en julgran”. Bilden kallas ett ”första försök till skånsk porträttkonst” och anges felaktigt som den enda samtida bilden av en viking.

I samband med etableringen av en ny basutställning på Kulturen i Lund 1999 (Metropolis), flyttades de tre stenarna inomhus. Här står de strax innanför ingången till ”Förrummet” som skall visa det tidigaste Lund och övergången från hedendom till kristendom. Med korset, väringen och Hyrrokkin är stenarna väl valda i relation till förrummets tema.

Om enbart tre av ursprungligen åtta stenar är kvar, och betydelsen delvis har gått förlorad, så skulle upplevelsen av den ursprungliga helheten kunna återupplevas i framtiden med

Figur 4.
Tre stenar
från Hunnestads-monumentet i Marsvinsholms slottspark. Träsnitt efter teckning av Magnus Petersen, Nationalmuseet, från *Ny Illustrerad Tidning,* 25 nov. 1876.

NÄSTA UPPSLAG:
Figur 5.
Hunnestads-monumentet
i runhallen på Historiska museet, odaterat före 1943.

JES WIENBERG 125

TACK till:

Gunilla Gardelin, Kulturen, Andreas Manhag och Thomas Rydén, Historiska museet, samt Bodil Petersson, Linnéuniversitetet i Kalmar.

nya digitala hjälpmedel. Museibesökaren skulle kunna uppleva monumentet i sin helhet såsom det en gång stod på plats i Hunnestad, målat i klara färger. Det är möjligt med hjälp av dagens 3D-teknik att visuellt kombinera landskap, stenar och gamla avbildningar. Resan är långtifrån slut.

Litteratur och lästips:

Andersson, Hans & Anglert, Mats (red.) 1989: *By, huvudgård och kyrka. Studier i Ystadsområdets medeltid. Lund Studies in Medieval Archaeology 5.* Stockholm.

Andrén, Anders 1989: Kejsarens män i Hunnestad. *Sydsvenskan*, 19 juli 1989.

Enoksen, Lars-Magnar 1999: *Skånska runstenar.* Lund.

Imer, Lisbeth M. 2016: Danmarks Runesten. En fortælling. København: Gyldendal.

Jacobsen, Lis & Moltke, Erik (red.) 1941–42: *Danmarks Runeindskrifter.* København.

Larsson, Lars 2004: Hunnestadsmonumentet – en tusenårig vikingatida praktanläggning. *Ljunits och Herrestads hembygdsförening, Årg. 37, Våra Härader.* s. 3–14.

Moltke, Erik 1976: *Runerne i Danmark og deres oprindelse.* København: Forum.

Musil, Robert 1936: Denkmale. I Robert Musil, N*achlaß zu Lebzeiten.* Zürich: Humanitas Verlag, s. 87–93. (Engelska: Peter Wortsman.2006. Monuments. I: *Posthumous Papers of a Living Author.* New York: Archipelago Books)

Olsson, Göran 2005: Hunnestadsmonumentet: ett fornminne på tusenårsresa. I. *Ale: historisk tidskrift för Skåneland.* Lund: De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening, s. 1–20.

Wienberg, Jes 2016: Runsten på resa: Lundagårdsstenen från vikingatid till nutid. I: Ingrid Gustin, Martin Hansson, Mats Roslund & Jes Wienberg (red), *Mellan slott och slagg: vänbok till Anders Ödman.* Lund Studies in Historical Archaeology 17. Lund: Institutionen för arkeologi och antikens historia, s. 279–296.

Wimmer, Ludv. F. A. 1904-05. *De danske Runemindesmærker. Bd 3, Runestenene i Skåne og på Bornholm.* København: Gyldendal.

Figur 6. Skårbystenen, som hittades inte långt från Hunnestads-monumentet. Stenen är nu rest utanför entrén till Kulturen i Lund.